

Mediajulkisuus ja tutkimuksen yhteiskuntavastuu

RIITTÄÄKÖ JULKISVIESTINNÄN TUTKIJOILLE SISÄLLÖNTUOTTAJAN ROOLI?

”Ihmistieteet tuottavat ennen kaikkea sanoja”, ja ”päivälehtien olisi vastaisuudessaakin varattava tilaa tutkijoille, jotka tuntevat vastuunsa yhteiskunnallisina toimijoina”.

Nämä Olli Löytyn alakerta-artikkelin¹ alku- ja loppupäästä irrottamani ja tässä journalistiseen tapaan uudessa yhteydessä toisiinsa liittämäni lauseet kiteyttävät näkökulman, josta humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen edustajia on viime aikoina patisteltu pääkirjoittajien, kolumnistien ja tutkijoiden itsensäkin voimin ”ulos kammioistaan” – ”osallistumaan entistä aktiivisemmin yhteiskunnalliseen keskusteluun”.²

Sekä median esiin tuomassa että sen diskursiivisissa tiloissa asiasta sanaisia arkkujaan raotelleiden tieteen edustajien huolella ”tutkijoiden vaikenemisesta” kiinnittää huomiota muutamakin seikka. Ensiksikin siinä ihmistieteilijöiden yhteiskunnallinen toiminta-alue rajoittuu yhtä perinteisesti kuin turvallisestikin asiantuntevien ja pätevien ”sanojen tuottamiseen” asioista, joilla kenties on laaja-alaista ja kauaskantoisempaa sosiaalista merkitystä. Toiseksi yhteiskunnallisina toimijoina tieteen tekijöiden tulee kantaa vastuunsa tuottamalla ymmärrettävään muotoon käsiteltyjä sanojaan nimenomaisesti valtamedian, kuten päivälehtien areenoille.

Näkyminen mediajulkisuudessa on tutkijoille suorastaan elinehto ja moraalinen velvollisuus, Löytty kirjoittaa, sillä näin tieteen teko paitsi ”lunastaa oikeutuksen olemassaololleen” voi myös ”palvella sitä yhteiskuntaa, jonka tukemana se toimii”.³ Vähemmän altruistisen perustelun on esittänyt Mikko Lehtonen, joka ainakin Aamulehden tulkinnessa usuttaa tutkijoita ryhtymään ”kansalaisyhteiskuntaintellektuelleiksi” ja osallistumaan yhteiskunnalliseen keskusteluun, jotta lisätäisiin ”tutkimuksen ja tutkijain painoarvoa poliittisessa päätöksenteossa”.⁴ Molemmissa tapauksissa tutkijoiden yhteiskunnallinen toimijuus ja vastuullisuus määrittävät joksikin, jonka julkisia rajoja ja toteutumista media itsestään selvästi hallinnoi. Yhtä ongelmattomasti viestintän nähdään välittävän sitä tuiki tärkeää kommunikaatiosuhdetta, joka ”solmitaan tutkijan ja lukijoiden välille” ja jossa ”tutkimuksen tehtävänä on vakuuttaa lukijat siitä, että esitetyt väitteet ovat päteviä”.⁵

Median välittämänä julkisina toimijoina tutkijat kantavat kortensa yhteiskuntavastuun kekon paitsi kirjoittamalla populaaria asiantuntijatekstiä myös esittämällä punnittuja kannanottoja haastatteluissa tai laukomalla näppäriä ja virkistävän sarkastisia mielipiteitä keskusteluohjelmissa. Sulavan pääsyn vastuun kantamisen medioiduille foorumeille avaavat esimerkiksi eri instanssien vuosittain tutkijoille jakamat kunniamaininnat, arvonimet ja palkinnot. Kansainvälinen tunnustus leväyttää median portit poikkeuksetta selälleen.

Medialle tutkijoiden asettuminen julkisen puheoikeutensa luonnetta kyselemättömän asiantuntijan rooliin epäilemättä sopii – ja riittää – hyvin. Niille tietentekijöille, ”joilla on tutkittuun tietoon perustuvaa, punnittua sanottavaa ajankohtaisista kysymyksistä”,⁶ lienee jatkossa luvassa enemmänkin eetteriaikaa ja palstamillejä. Julkilausumattomana edellytyksenä niiden saamiselle kuitenkin on, että tutkimus ei astu ulos kammioistaan tavalla, joka problematisoisi sen symbioottisen suhteen mediaan saatikka kyseenalaistaisi tutkimuksen julkista roolia säätelevän ”sisällöntuotantosopimuksen” viestinten kanssa.

Mutta riittääkö ja tulisiko sisällöntuottajuuden syventämisen riittää tutkimukselle itselleen? Tyydyttääkö ja tulisiko tutkijoita itseään – vastuullisina yhteiskunnallisina toimijoina – tyydyttää ”ulos kammioista!” -komennon mediansentrisyys?

Ulos kammioista – mutta miksi, miten ja minne?

Ainakin kun linjataan joukkoviestinnän ja journalismin tutkimuksen haasteita 2000-luvun alussa, vastaus on ei. Julkisiviestinnän prosesseihin kohdistuvan tutkimuksen on kyettävä tarkastelemaan julkisuuden medioituneisuutta kriittisesti ja laaja-alaisen julkisuusteorian lähtökohdista. Valtamedian lähes monopolistista roolia julkisuuden tuottajina ja yhteiskunnallisen keskustelun areenoina ei ole mitään syytä ottaa annettuna, vaan medioituneet julkisuusfoorumit on suhteutettava muihin julkisiviestinnän areenoihin, jollaisia näyttäisi olevan kehkeytymässä muun muassa uutta viestintätekniikkaa ja internetiä hyödyntävän kansainvälisen ja paikallisen kansalaistoiminnan piirissä.

Eikä tässä kaikki, etenkin paikallisella tasolla julkisiviestinnän tutkijoilta on tarpeen edellyttää paitsi mediajulkisuuden laaja-alaista ja kriittistä tarkastelua myös itserefleksiivisyyttä ja omatoimista otetta suhteessa julkisuuden tuottamiseen.

Vaikka muu tutkimus niin tekisikin, julkisiviestinnän tutkimuksen suoranaisten moraalinen velvollisuus on olla tyytymättä rooliin, josta se kainosti anelee medialta tilaa popularisoida sanomisiaan ja mediajulkisuuteen päästessään mukautuu säyseästi sen vallitseviin pelisääntöihin. Tässä mielessä tutkimuksen olisi alka-jaisiksi löydettävä itsestään julkisesti keskusteleva ja osallistuva kansalainen – *julkiso*, jonka puheoikeuden luonnetta ja rajoja media ei yksipuolisesti ja vastaan mukisematta määrittele.

Julkisoon itsessään havahtunut tutkimus voi tunnistaa julkisouden tai sen idut myös julkisiviestinnän prosesseissa ja ryhtyä tekemään niitä laajemminkin näkyviksi. Toisaalta julkison oivaltaminen on omiaan ulottamaan tutkimuksen moraaliset velvoitteet ja yhteiskuntavastuun pelkämästä ”sanojen tuottamisesta” konkreettisempiin tekoihin.

Sisällöntuottajan roolista ulos astuva julkisiviestinnän tutkimus ei tyydy vain kuvaamaan julkisen elämän viestinnällisiä prosesseja ja erittelemään niissä ilmenviä ongelmia, joita sivumennen sanoen riittää niin median ja erityisesti journalismin kuin hallinnon ja poliittisen päätöksenteonkin kentillä. Tutkimus ei pelkää jakele asiantuntijan oletetulla arvovallalla ohjeita, neuvoja ja suosituksia siitä, mitä *muiden* pitäisi tehdä ongelmien ratkaisemiseksi, vaan se laventaa julkisen viestinnän ja vuorovaikutuksen edellytyksiä myös omalla toiminnallaan.

Yhtäältä tutkimus voi eri tavoin pyrkiä vetämään viestimiä keskusteluun julkisesta keskustelusta ja haastaa niitä näin parantamaan suoritustaan julkisen keskustelun etuoikeutettuina tuottajina. Toisaalta tutkimus voi olla itse luomassa vaihtoehtoisia julkisen viestinnän tiloja tai omaksua peliin puuttuvan roolin pyrittäessä saamaan aikaan julkista vuorovaikutusta sellaisten tahojen ja toimijoiden väliin, jotka eivät lokeroituneessa mediajulkisuudessa yleensä kohtaa. Tällai-

seen julkisuuden moniäänisyyttä ja dialogisuutta aktuaalisesti edesauttavaan tutkimustoimintaan on avautunut uudenlaisia mahdollisuuksia viestintätekniikan kehityksen myötä, ja hapuilevia askelia sen suuntaan on jo otettukin joissakin koikeleissa hankkeissa.⁷

Sanat tekoina

Tutkimuksen toiminnallisuuden korostaminen ei tarkoita, että ”sanojen tuottaminen” lakkaisi olemasta tärkeä osa tieteen tekemistä. Päinvastoin. Olisin tältä osin valmis menemään jopa pidemmälle kuin Löytty, joka mainitussa alakerta-artikkelissaan kirjoittaa: ”kun maailma muuttuu, myös sitä koskevassa puheessa tapahtuu muutoksia. Uusien ilmiöiden jäsentäminen ja ymmärtäminen vaativat uudenlaisia kielellisiä ratkaisuja”.

Joskus asia saattaa olla niinkin päin, että vasta uusien käsitteiden kehittäminen raivaa tilaa ja luo tilaisuuksia uudelle sosiaaliselle toiminnalle.

Yksi uusia toiminnallisia mahdollisuuksia avaava käsite on juuri julkiso. Se ei lähde yleisön tapaan liikkeelle mediasentrisesti vaan kääntää huomion ihmisten omaehtoisuuteen julkisen elämän osapuolena ja julkiseen keskusteluun osallistujina. Parhaimmillaan julkiso voi avartaa ja moninaistaa niin joukkoviestinnän tuotantoa, sen tutkimusta kuin aktuaalista vastaanottoakin hallinnutta käsitystä ihmisistä teollisesti valmistettujen mediatuotteiden kuluttajayleisönä.

Julkiso on käsite, joka pyrkiessään raivaamaan analyttistä paikkaa uudelle tavolle ymmärtää ihmisten yhteiskunnallinen toimijuus sekä jäsentää heidän suhteitaan julkisuuteen ja sen vahvaan mediavälitteisyyteen, sisältää hyvin käytännöllisiä implikaatioita. Siinä on kyse sellaisesta sanojen tuottamisesta, joka haastaa vakiintuneisiin käytäntöihin ja ajattelutapoihin ankuroituvan kielenkäytön itseäänselvyyden ja näennäisen intressittömyyden. Julkiso on omalta osaltaan tehnyt näkyviksi niitä kulloistenkin valtasuhteiden ja -rakenteiden asetelmissa käytäviä merkityskamppailuja, joihin käsitteet yleisemminkin kietoutuvat ja joihin ne ottavat myös osaa. Tässä kamppailussa viestimet ovat yksi keskeinen, elleivät keskeisin kulttuurisen voiman ja diskursiivisen vallan käyttäjä.

Media ja uudistavien sanojen haasteet

Välähdyksen median tavasta reagoida niihin haasteisiin, joita julkison näkökulmasta suuntautuu teollisesti ja mediasentrisesti määrittävään yleisöyteen, tarjoaa omakohtainen kokemukseni sisällöntuottajana suurelle länsirannikolla ilmestyvälle päivälehdelle. Kyseessä oli virkaanastujaisesitykseni⁸ pohjautuva alakerta-artikkeli⁹, joka käsitteli käyttäjälähtöisyyden muodikkautta niin teollisuuden ja mainonnan kuin median, hallinnon ja tutkimuksenkin uutta viestintätekniikkaa koskevissa puhetoissa. Tarkastelin kirjoituksessa käyttäjyyttä sosiaalisen toimijuuden erityisenä muotona, ja pohdin kriittisesti niitä yhteiskunnallisia implikaatioita, joita käyttäjyyden kytkeminen, usein jopa samastaminen kuluttajuuteen sisältää. Lopuksi ehdotin uuden viestintätekniikan ja verkon mahdollisuuksien tutkimista yksityisen ja yhteisöllisen käytön sijasta julkisen toiminnan ja toimijuuden laaja-alaisessa ja monitieteisessä viitekehyksessä.

Lehti katsoi oikeudekseen lyhentää lähes täsmälleen sovitun mittaista tekstiä sen tekijää informoimatta saatikka että hänen kanssaan olisi etukäteen neuvoteltu muutoksista. Toimituksellisessa prosessissa kirjoituksesta poistettiin yhtä vähän äänin sen avainkäsite julkiso.

Seuraava julkaistusta versiosta deletoitu katkelma tarjotkoon yhden esimerkin siitä, millaisia valintoja vakiintunut journalistinen harkinta akateemisten sisällöntuottajiensa puolesta tekee samalla kun professionaalisen ammattitaidon tällainen soveltaminen muokkaa ehkä suurestikin tapaa, jolla tutkijat omista nimistään osallistuvat julkiseen keskusteluun ”yhteiskunnallisina vastuunkantajina”:

Ehkä oleellisin rajoitus käyttäjyyden nykyisessä määrittelyssä on, että siihen ei – ei ainakaan kovin kivuttomasti – sisälly mahdollisuutta havaita itse käyttäjäroolin luonnetta, rajoja ja ehtoja. Käyttäjänä ei tunnu luonteelta esimerkiksi pohdintaa roolin taustalla vaikuttavaa konsumerismin ideologiaa saatika problematisoida siihen sisältyvää jatkuvan talouskasvun doktriinia. Mahdotonta tämä tuskin on, mutta kuluttajuuden rajojen refleктоiva venyttäminen voisi tehdä näkyviksi ja politisoida roolin rajat tavalla, joka ei ole tuotantoprosessin tehokkuuden kannalta tavoiteltavaa.

Miten tutkimuksen sitten tulisi käytännössä lähestyä käyttäjyyttä koskevia kysymyksiä? Riittääkö, että kuvataan ja eritellään käyttäjyyttä sekä ajetaan käyttäjien etuja sellaisina kuin ne teollis-tuotannollisesti määrittyvät?

Vai pitäisikö pikemminkin kääntää vieraannuttava katse käyttäjälähtöisyyden itsestään selvään muodikkuuteen? Kysyä sen kannalta tyhmiä ja asiaankuulumattomia kysymyksiä? Virittää julkista keskustelua siitä, että kulutuskehityksessä määrittävä toimijuus on vain yksi, ja sellaisena hyvinkin ahdas rooli, kun puhutaan ihmisten teknisesti välittyneistä ja medioituneista suhteista itseensä, muihin ihmisiin ja yhteiskuntaan?

Tiedotustutkimus-lehden lukija päättäköön itse, haluaako hän tulkita kyseisen katkelman poistamisen hyvää tarkoittavaksi tieteen popularisoinniksi, tutkijan sanottavan vesittämiseksi vai jopa hänen julkisen puheoikeutensa rajoittamiseksi – tai ehkä samalla kertaa näiksi kaikiksi. Journalismin oma ja sen tutkimuksen suunnastakin ehkä ennakoitavin selitys po. toimitukselliselle operaatiolle kuitenkin kyseenalaistettakoon: tilallisista syistä lyhentäminen ei olisi ollut välttämätöntä.

Tieteentekijöiden ja median suhdetta sanattomasti säätelevän ”sisällöntuotantosopimuksen” voi kenties katsoa oikeuttavan kuvatuunlaiseen diskursiiviseen vallankäyttöön ja -näyttöön. Taustalla vaikuttavaan symbioosiin kriittisesti suhtautuvasta näkökulmasta on kuitenkin syytä kysyä, riittääkö 2000-luvun alun julkisviestinnän tutkimukselle haastetta jo siinä, että se julkilausutusti ja julkisesti problematisoi tuon ”sopimuksen” ja samalla median itsevaltaisen oikeuden määrittellä, miten tutkimus osallistuu yhteiskunnalliseen keskusteluun.

Viitteet

- 1 Löytty, Olli: Tiede ja julkisuus konstikas sanapari. Alakerta-artikkeli, Aamulehti 24.11.2002.
- 2 Aamulehti: Tutkijat ulos kammioistaan. Pääkirjoitus 4.11.2002.
- 3 Löytty, mt.
- 4 AL, pääkirjoitus 4.11.2002.
- 5 Löytty, mt.
- 6 AL, pääkirjoitus 4.11.2002.
- 7 Ks. esim. <http://mansetori.uta.fi>; Heinonen ym. (2000) Verkkotorilla: Internet kansalaisviestinnän ja paikallisen julkisuuden tilana. Paikallisuus verkkomediassa -hankkeen loppuraportti. Tampereen yliopisto: Journalismin tutkimusyksikkö.
- 8 Ridell, Seija: Toimijuus mediayhteiskunnassa. Virkaanastujaisesityelmä 23.10.2002. Turun yliopisto, akatemia-talon juhlasali.
- 9 Ridell, Seija: Tietotekniikan käyttäjä on muutakin kuin kuluttaja. Alakerta-artikkeli, Turun Sanomat, 4.12.2002.